

Trvalá udržitelnost, která je možná pouze v srdci (případová studie Lao-c': Tao te t'ing, 1.-9. kapitola)¹

Rostislav FELLNER

Svatojánská kolej – vyšší odborná škola pedagogická, Svätý Jan pod Skalou 1,
266 01 p. Beroun, Czech Republic
e-mail: rfellner@svatojanskakolej.cz

Abstrakt

Na základě hermeneutického rozkrývání obsahu Tao te t'ingu s využitím sémantické analýzy konstitutivních složek čínských znaků (srv. Fellner 2010b) jsou hledány kořeny původního mýtu Starého mistra (Lao-c'). V případě archaického znaku 恆 *héng* byla navržena i jeho alternativní interpretace, odkazující ke konceptu „trvalé udržitelnosti“. Tato trvalá udržitelnost, odvozovaná od neměnného cyklu měsíce na obloze, je z hlediska konstitutivních složek uvedeného znaku ale uskutečnitelná pouze v srdci. Identický koncept trvalé udržitelnosti vyplývá i z postulátu Starého mistra, že trvale udržitelná vize není vizí realizovanou. Tento koncept, jenž je implicitně obsažen již v 1. kapitole Tao te t'ingu, lze sledovat jako červenou nit i v kapitolách následujících. Nadto je i logickým důvodem pro přidržení se zásady 無爲 *wú wéi*, která je pro Starého mistra tak příznačná.

Klíčová slova: *trvalá udržitelnost, čínské znaky, sémantická analýza, kontextuální lingvistika, kulturní sémantika, jazyková sémantika, Lao-c', Tao te t'ing*

Úvod

V současné době probíhající dekáda vzdělávání pro trvale udržitelný rozvoj, vyhlášená OSN, ovlivnila školní kurikula na řadě míst po celém světě. Vedla i k podpoře vzniku řady vzdělávacích projektů s trvalou udržitelností přímo spjatých. Při hledání prvních pokusů o vzdělávání, které na trvalé udržitelnosti bytostně staví, narážíme na jméno čínského myslitele Lao-c' 老子 - Starého mistra a na jemu připisované dílo Tao te t'ing 道德經, jedno ze základních děl taoistické filozofie. Jak rozumíme tomu, co Starý mistr říká o trvalé udržitelnosti? A jak jí asi rozuměl on sám? Byla pro něj konceptem, o němž stálo za to vyučovat a na něm bytostně stavět?

Počet překladů Tao te t'ingu je těžko dohledatelný. Některé zdroje uvádějí přes 300 překladů (srv. <http://www.daosisopen.com/DDJTranslations.html>), jiné exaktně vyčíslují jejich počet až na 643 (srv. např. Zhang 2010). V každém případě je překladatelský zájem o Tao te t'ing naprosto unikátní, a nadto jakoby stále rostoucí. Čtenářský zájem ve světě je rovněž poměrně vysoký, ale nikoliv zase tak enormní. Důvodem je zřejmě vysoká míra neuchopitelnosti archaického textu, která je pro překladatele „hrozenou rukavicí“, ale čtenáře spíše mate. Tao te t'ing Starého mistra přesto zůstává trvale přítomný i žádaný titul na pultech knihkupectví po celém světě. Proč se tak trvale drží?

¹ Práce na tomto příspěvku je podpořena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky v rámci projektu *Příroda, krajina a lidé v rámci vzdělávání pro udržitelný rozvoj* (CZ.1.07/1.1.00/08.0028 OP VK). Jeho část byla již přednesena na konferenci v Praze v roce 2010 (srv. Fellner 2010c).

Jeho původ, opředený mnoha legendami², ani údajné stáří textu, nebudou zřejmě rozhodujícím důvodem neobvyklé popularity tohoto díla. Bude k němu mimo jiné určitě patřit i multidimenzionální rozměr výpovědí, které Tao te ťing přináší. Ten v překladatelích i čtenářích probouzí potřebu dobrat se toho podstatného. A to je i rozměr, který vyvolává otázku ukrytou v titulu tohoto sdělení: jakou roli hrála „trvalá udržitelnost“ v poselství Starého mistra? A do jaké míry je hledání pojmu „trvalé udržitelnosti“ v poselství Starého mistra vůbec na místě?

Materiál

Jako primární materiál při překladech Tao te ťingu je běžně využívána tzv. Wang Piovská edice Tao te ťingu (王弼 Wang Bi, 226-249 n.l.) ze 3. stol. n.l., která představuje i nejrespektovanější a širokým konsenzem prakticky kodifikovanou verzi textu, sloužící jako podklad pro většinu jeho překladů a interpretací. Možnost zohlednění starších verzí textů z novějších nálezů rukopisů z Ma-wang tuej, případně i z Kuo-tien, je novým vkladem do diskuse (srv. např. z evropských autorů: Čarnogurská 2009; Klaus 2009 aj.) a i při zde předložené interpretaci konceptu „trvalé udržitelnosti“ v kontextu Tao te ťingu bude hrát významnou roli.

Jak známo, do tzv. předwangpiovské tradice lze především řadit verze nebo komentáře Tao te ťingu, označované jako Jen Cun, Che-šang Kung, Ma-wang tuej a Kuo-tien³. Z toho, co je zachováno v rámci této tzv. předwangpiovské tradice, však má pro kontextuální analýzu ve vztahu k pojmu „trvalé udržitelnosti“ v Tao te ťingu primární význam právě zohlednění starších verzí textů označovaných jako Ma-wang tuej a Kuo-tien.

Metody

U všech čínských znaků, obsažených v Tao te ťingu, byla prováděna analýza jejich skladebných složek jako podklad pro sémantickou, případně genealogickou analýzu, a pro vytvoření hypotézy o původním významu znaků. Při tom byla brána v potaz podoba znaků v čínském pečetním písmu (篆文), případně archaickém písmu (古文), dále v písmu na bronzích (金文) a rovněž v písmu na želvích krunyřích a kostech (甲骨文).⁴

² Sima Qian: *Records of the Grand Historian: Qin Dynasty*. Current Translation, 1993, by Burton Watson. Columbia University Press, New York. ISBN 0-231-08169-3.

³ **Jen Cun** (巖尊 Yan Zun, cca 80 př.n.l. - 10 n.l.) byl západochanský taoistický filosof, z jehož komentářů se však dochovaly pouze komentáře k „Te ťingu“, tj. ke 38.-81. kapitole (druhá část Tao te ťingu v běžném řazení). Komentáře **Che-šang Kunga** (河上公 Heshang Gong, 179-157 př.n.l.?) byly údajně založeny na rukopisu Tao te ťingu z roku 579 př.n.l., pro což však schází jakékoliv důkazy a nespovídají pro to ani tzv. údajná Che-šang Kungova verze Tao te ťingu, která se odlišuje od wangpiovské verze jen v detailech. **Ma-wang tuej** (馬王堆 Mawangdui, archeologický nález z roku 1973 označený podle jména naleziště z hrobky datované do roku 168 př.n.l.) zahrnuje dva texty Tao te ťingu psané na hedvábí (text A a text B, představující dvě poněkud odlišné verze), přičemž kapitoly jsou tu řazené v obráceném pořadí, tj. nejprve „Te ťing“ a potom až „Tao ťing“, a použité znaky jsou značně archaické. **Kuo-tien** (郭店 Guodian, archeologický nález z roku 1993 označený podle jména naleziště z hrobky datované snad až do 4. stol. př.n.l.) zahrnuje jen některé kapitoly z Tao te ťingu psané na bambusové proužky (částečně přeházené, částečně poškozené) a použité znaky jsou natolik archaické, že u řady z nich není plný konsensus pokud jde o jejich ekvivalenty v současné čínštině. Originální čínské texty označované jako verze Wang Pi, Che-šang Kung, Ma-wang tuej (A,B) a Kuo-tien jsou dobře dostupné například na internetové adrese: <http://home.pages.at/onkellotus/TTK/IndexTTK.html>.

⁴ Kompletní výsledky této analýzy, zakomponované nejčastěji do podoby tzv. „sinogramu“ (k tomuto termínu srv. Bellassen & Zhang 1997), jsou součástí dosud nepublikovaných svatojánských skript „Čínština podle Tao te ťingu“, vznikajících v průběhu let 2006-2011; příslušné sinogramy, vztahující se k jednotlivým vstupním kapitolám Tao te ťingu, byly i separátně publikovány (srv. Fellner 2007, 2008a, 2009, 2010a,c, 2011a, 2012).

Takto provedená analýza na materiálu z Tao te ťingu vychází z předpokladu, že na cestě tzv. „hermeneutického kruhu“, vedoucí od před-porozumění k vlastnímu porozumění výrazně archaickému čínskému textu, je přínosné přikročit k cílenému prolomení celistvosti jednoty čínskému znaku na jeho kompoziční i slovtvorné úrovni (srv. Fellner 2008b). Uvedený postup byl zvolen i při analýze znaků a na nich vystavěných výpovědí při odhalení pojmu „trvalé udržitelnosti“ v Tao te ťingu a aplikován zde při analýze poselství obsaženého v prvních devíti vybraných kapitolách Tao te ťingu (podrobněji viz Fellner 2010b, 2011c).

Výsledky a diskuse

Pojem „trvalé udržitelnosti“ je významným způsobem zabudován již do textu první kapitoly Tao te ťingu (v běžném pořadí řazení kapitol). Ta v tradiční wangpiovské verzi (rozdělená do pěti sekvencí) vypadá následovně:

道可道非常道名可名非常名
dào kě dào fēi cháng dào míng kě míng fēi cháng míng
無名天地之始有名萬物之母
wú míng tiān dì zhī shǐ yǒu míng wàn wù zhī mǔ
故常無欲以觀其妙常有欲以觀其徼
gù cháng wú yù yǐ guān qí miào cháng yǒu yù yǐ guān qí jiào
此兩者同出而異名同謂之玄
cǐ liǎng zhě tóng chū ér yì míng tóng wèi zhī xuán
玄之又玄眾妙之門
xuán zhī yòu xuán zhòng miào zhī mén

V již téměř klasickém anglickém překladu Gia-Fu Fenga a Jane English je překlad první kapitoly následující (srv. Feng & English 1972):

The Tao that can be told is not the eternal Tao.
The name that can be named is not the eternal name.
The nameless is the beginning of heaven and Earth.
The named is the mother of the ten thousand things.
Ever desireless, one can see the mystery.
Ever desiring, one sees the manifestations.
These two spring from the same source but differ in name; this appears as darkness.
Darkness within darkness.
The gate to all mystery.

Výše uvedený překlad byl poprvé zveřejněn dříve, nežli došlo k objevům rukopisů v Ma-wang tuej a v Kuo-tien. Nadto se vyznačuje poměrně vysokou věrností překladu ve vztahu k originálu, v tomto případě tedy především k wangpiovskému, a můžeme jej tedy označit jako příklad v podstatě *standardního* překladu Tao te ťingu.

Je tu používáno „**Tao**“ 道 *dào* jako v zásadě „nepřeložitelný“⁵ termín, **bezejmenné** je tu označováno jako **počátek nebe i země** 無名天地之始 *wú míng tiān dì zhī shǐ*, zatímco

⁵ Srv. například diskusi na toto téma u Čangové (Zhang 2010).

pojmenované je matkou všech věcí 有名萬物之母 *yǒu míng wàn wù zhī mǔ* a **temnota všech temnot** 玄之又玄 *xuán zhī yòu xuán*, je považována za **bránu veškerého tajemství** (Feng & English 1972). O „trvalé udržitelnosti“ se tu však, jak se zdá, výslovně nehovoří.

Na základě cílené kontextuální analýzy skladebných složek čínských znaků a na nich vystavěných výpovědí 1. kapitoly Tao te ťingu byly z naší strany (Fellner 2010b) navrženy alternativní interpretace některých znaků této kapitoly.

Například hned v první sekvenci bylo navrženo „**tao**“ interpretovat jako „**vizi**“, tj. kam „hlava“ „směřuje“, neboť ve znaku 道 *dào* jde o kombinaci prvků 辶 + 首 = „chodit“, „jít“ + „hlava“, „vůdce“; první část je dále nedělitelná, druhá obsahuje skladebné prvky oči 目, event. i nos 自, a nahoře i temeno hlavy s vlasy, srv. 首. V písmu na želvích krunýřích a kostech (甲骨文) znak 道 *dào*, resp. jeho pravá složka 首, výrazně nabírá podobu totemové hlavy 𠄎, resp. zvířecí masky (srv. např. Wang 1997, Sears 2010 aj.). Znak 道 *dào* na základě své struktury tak napovídá, že by mělo jít o „putování hlavy“, „putování vůdce“ (možná původně „putování *totemového* vůdce“), tedy o to, „kam hlava směřuje“, „kam vůdce směřuje“, resp. „kam mysl směřuje“. Vůdce je přece nakonec ten, kdo stanoví, kam se dál vydat, tedy jaký je jeho „záměr“ či „intence“. Vůdce je ten, který by měl vědět, jaká je jeho „vize“.

Na základě tohoto ztotožnění znaku 道 *dào* s pojmem „vize“ by pak alternativní překlad první sekvence 1. kapitoly Tao te ťingu vypadal následovně (uvádíme vždy v následujícím pořadí: v první řádce vždy nejprve čínské znaky, pak jejich výslovnost s použitím transkripce v „pchin-jinu“, dále jejich orientační lexikální či gramatické významy⁶, po první mezeře běžný překlad podle Feng a English (1972) a po druhé mezeře námi navržený alternativní překlad):

道可道非常道名可名非常名

dào kě dào fēi cháng dào míng kě míng fēi cháng míng

tao moci tao/sdělovat nebýt věčné tao jméno moci jméno/jmenovat nebýt věčné jméno

The Tao that can be told is not the eternal Tao.
The name that can be named is not the eternal name.

Trvalá vize, to není vize, kterou lze uvidět.
I trvalé jméno, není jméno, na něž se lze doptat.

V naší *interpretaci* (srv. též Fellner 2005a,b, 2007, 2010b) naznačujeme, že trvalá vize je ta, kterou nosíme v srdci, nelze ji uvidět, ukázat, zveřejnit, ba ani realizovat, protože bychom ji tím pádem téměř jistě ztratili. Vždyť jak často zjišťujeme, že náš sen, idea, vize, kterou si hýčkáme, která v nás roste, které jsme plní, se ve chvíli „zveřejnění“ či „realizace“ změní v něco úplně jiného, cizího, třeba i nepřátelského; je-li vypuštěna do světa, proklouzne mezi prsty a my nemáme než prázdné ruce i srdce!

Ve druhé sekvenci 1. kapitoly Tao te ťingu pak bylo například navrženo interpretovat „**počátek**“ (始 *shǐ* v běžném překladu) přímo jako „**početí**“, tj. jako „potěšení“ „ženy“, resp. „snoubení“ a jeho důsledek u „ženy“, neboť ve znaku 始 *shǐ* jde o kombinaci prvků 女 *nǚ* + 台 *yí* = „žena“ + „být uspokojený“, „být potěšený“, „být šťastný“. První část je dále

⁶ Podrobněji k významům jednotlivých znaků viz sinogramy příslušných kapitol Tao te ťingu (srv. Fellner 2007). Při sémantické analýze čínských znaků byly využity mimo jiné následující dostupné zdroje: Li (1993), Wang (1997), Harbaugh (1998), Sears (2010) aj.

nedělitelná, druhá obsahuje skladebné prvky „soukromý“ 厶 *sī*, též: „tajný, skrytý“, a „ústa“ 口 *kǒu*, též: „otvor“, „ústí“ (řeky), „hrdlo“ (džbán) aj. Vzhledem ale k tomu, že celá druhá část znaku 始 *shǐ* (tedy 台 *yí*) se ve spojení například s radikálem „tělo“ 月 vyskytuje ve složeném znaku též ve významu „embryo“ 胎 a například s radikálem „tráva“ („rostlina“) 艸 též ve významu „mechy“, tj. „*tajnosnubné* rostliny“ 苔 (tedy „rostlina“ a „snoubení“ v případě „mechů“ 苔; a obdobně „tělo“ a „snoubení“ v případě „embrya“ 胎), lze navržený alternativní překlad znaku 始 *shǐ* ve významu „početí“, resp. „být počat“, chápat nejen jako spojení skladebných složek s významem „žena“ a „být potěšený“, ale i s významem „snoubení“ a jeho výsledek u „ženy“. A je nadto pravděpodobné, že „početí“ by mohl být význam znaku 始 *shǐ* i v jeho prapůvodním významu.

Obdobně bylo navrženo interpretovat znak pro „**matku**“ ve druhé sekvenci nikoliv pouze ve významu „matka“, ale přímo a výlučně ve významu „**kojící matka**“, tj. s přihlédnutím k piktografickému charakteru znaku 母 *mǔ* jako k „ženě se zvýrazněnými prsními bradavkami“ (𠂔 - v písmu na bronzích, ale i na želvích krunyřích a kostech), resp. přímo i s naznačenými pramenky mléka ilustrujícími schopnost kojení (𠂔 - v pečetním písmu).

Na základě tohoto ztotožnění znaku 始 *shǐ* s významem „početí“ a znaku 母 *mǔ* s významem „kojící matka“ by pak alternativní překlad druhé sekvence 1. kapitoly Tao te ťingů vypadal následovně (opět v pořadí: čínské znaky, jejich výslovnost, jejich orientační lexikální či gramatické významy, běžný překlad podle Feng a English (1972) a námi navržený překlad):

無名天地之始有名萬物之母

wù míng tiān dì zhǐ shǐ yǒu míng wàn wù zhī mǔ

nemít jméno nebe země *partikule* začít mít jméno desetitisíce věc *partikule* matka

The nameless is the beginning of heaven and Earth.
The named is the mother of the ten thousand things.

Vždyť je-li co na nebi či na zemi počato, nemá to jméno.
Všechno své jméno dostává, až když to matka začne kojít.

V naší *interpretaci* (srv. Fellner 2005a,b) hovoříme o tom, že cokoliv, co je počato, ať už jako myšlenka či vize, nebo i jako rostoucí plod v těle ženy, nemívá všeobecně známé jméno: získává to teprve tvar, obrysy, kontury a detaily a nikdo jiný o tom neví, i když my sami jsme toho třeba plní. I oficiální jméno vše běžně dostává až ve chvíli, když to spatří světlo světa: když „hotovou“ vizi zveřejníme či „donošené“ dítě matka úspěšně porodí (a začne ho kojít). Je to však ono jméno, které jsme používali, když jsme to počaté ještě nosili jen v srdci (nebo „pod srdcem“)? A je to ta samá vize, kterou jsme si představovali a postupně skládali, když v nás ještě jen klíčila? Je podstatnější proces zveřejnění, porodu, realizace, nebo období, kdy v nás vize roste a zraje? Je potřeba každý den startovat s Ferlinghettim ze San Francisca či z New Yorku, nebo být stále s Jackem Kerouacem na cestě v rozpáleném dálkovém kamionu jen proto, abychom opravdu žili? Je podstatné to, jak sebou v životě zmítáme a kam pádíme, nebo to, co v člověku klíčí, roste a zraje? Není překládaný text o této alternativě? A není zejména přijatelným a věcným vysvětlením toho, co bylo řečeno v předcházející sekvenci 1. kapitoly Tao te ťingů (a na čem bude stavěno v následujících)?

Podobně bylo ve třetí sekvenci 1. kapitoly Tao te ťingu navrženo překládat i znak pro „**touhu**“ spíše více emocionálně zabarveným výrazem, tj. např. jako „**prahnout**“ či „**dychtit**“, neboť ve znaku 欲 yù jde o kombinaci prvků 谷 gǔ + 欠 qiàn = nalevo „úžlabina“, „údolíčko“ + napravo „postrádat“, „nedostávat se“, „dlužit“. Přitom pravá část znaku 欲 yù je zpravidla interpretována jako „zívající člověk“ (dešifrovatelný již v 甲骨文 v podobě 𠄎, event. 𠄏, tedy „člověk dýchající s otevřenými ústy“), a zkombinujeme-li obě části znaku (tedy s prvkem 谷 gǔ), lze znak interpretovat doslovně jako „člověk dychtící po úžlabině“; v kombinaci s radikálem „srdce“ (v pozici dole) 慾 yù je tento znak překládán i přímo jako „chtíč“ (tj. doslovně „emoce dychtění po úžlabině“). Pro dokreslení ještě uveďme, že levá polovina znaku 欲 yù, tedy 谷 gǔ, v kombinaci s radikálem „člověk“ (v pozici vlevo) 俗 sù, se překládá též jako „vulgární“ (tj. doslovně „člověk úžlabiny“) atd.

U dvou znaků, vystupujících ve třetí sekvenci na pozici zrcadlově postavených předmětů, byly též navrženy určité alternativní možnosti překladu - u znaku 妙 miào, běžně překládaného jako „tajemný“, „úžasný“ (z hlediska původu znaku tu vystupují „žena“ - v 甲骨文: 𠄎 - a „něco velmi malého“ - v 甲骨文 zrnka rýže: 丶), a u znaku 徼 jiào s významem jako „hranice“, ale také „být na obchůzce“ či „chodit kolem“ (z hlediska původu zřejmě popisující „krok za krokem“ í obcházení - např. jako hlídka - kolem osvětleného objektu 敷; tj. po hranici obchůzky, resp. po hranici, kam až dosáhne světlo). Znak 妙 miào tedy směřuje k něčemu uvnitř, tedy vnitřnímu, znak 徼 jiào k něčemu vnějšímu.⁷

Na základě ztotožnění znaku 欲 yù s více emocionálně zabarveným významem „prahnout“ či „dychtit“, případně uchopením znaku 妙 miào jako směřování k něčemu vnitřnímu a znaku 徼 jiào k něčemu vnějšímu, by pak alternativní překlad třetí sekvence 1. kapitoly Tao te ťingu vypadal následovně (opět v pořadí: čínské znaky, jejich výslovnost, jejich orientační lexikální či gramatické významy, běžný překlad podle Feng a English (1972) a námi navržený překlad):

故常無欲以觀其妙常有欲以觀其徼

gù cháng wú yù yǐ guān qí miào cháng yǒu yù yǐ guān qí jiào
 proto věčný nemít touha tím hledět jeho tajemství věčný mít touha tím hledět jeho hranice

Ever desireless, one can see the mystery.
 Ever desiring, one sees the manifestations.

To je důvod, proč zhlédneme skryté tajemství, když po něm stále jen nedychtíme.
 A zhlédneme jen vnější fasádu, když po něm pořád jen prahneme.

Podobně bylo navrženo v páté a šesté sekvenci znak pro „**záhadu**“ 玄 xuán alternativně interpretovat jako „**bolas**“ – archaickou zbraň se dvěma letícími kameny na jednom provazu, resp. pak i jako „**chytit** (bolasem)“, a to svým způsobem bez ohledu na to, že ve znaku 玄 xuán, běžně překládaném jako „temný“, „černý“; „záhadný“, „hluboký“, „neskutečný“ či „fantastický“, jde o kombinaci prvků 宀 tóu + 厶 yāo = „přikrýt“ + „malinkatý“. Vzhledem k tomu, že prvek 厶 yāo nebo 彡 (grafická varianta) bývá někdy interpretován i jako piktograf plodu (fetus) či novorozeněte (Harbaugh 1998), mohl by pak

⁷ Vzhledem k tomu, že existují v případě obou těchto znaků, ve verzích Ma-wang tvej (o které budeme následně hovořit) určité obměny v jejich podobě, zůstaneme na tomto místě pouze u takto načrtnutého sémantického rozboru.

znak 玄 *xuán* evokovat význam “plodu, jenž je ještě zcela skrytý”, a v tom smyslu i význam “záhadný”, resp. “tajemný”.⁸ Tato interpretace by se sice mohla zdát být velice inspirativní, není však jediná možná. Další alternativní výklad znaku 玄 *xuán* spočívá v jeho interpretování jako piktografického znázornění unikátní lovecké zbraň označované zpravidla v Evropě termínem „bolas“ (srv. Wang 1997), což je označení pro archaickou zbraň se dvěma letícími kameny na jednom provazu (srv. v pečetním písmu 篆书 podobu znaku 𠄎, tj. nahoře ruka držící provaz se dvěma kameny; nebo na bronzech podobu znaku 𠄎, tj. dva spojené kameny), které například při lovu omotaly nohy loveného zvířete⁹.

Je však takováto “kontextuálně fundamentální” interpretace dávnověkého textu ještě vůbec únosná? Na základě tohoto ztotožnění znaku 玄 *xuán* s významem „bolas“ (resp. „chytit bolasem“) by pak alternativní překlad čtvrté a páté sekvence 1. kapitoly Tao te t'ingu mohl vypadat následovně (opět v pořadí: čínské znaky, jejich výslovnost, jejich orientační lexikální či gramatické významy, běžný překlad podle Feng a English (1972) a námi navržený překlad):

此兩者同出而異名同謂之玄

cǐ liǎng zhě tóng chū ér yì míng tóng wèi zhī guān

tyto dvě *partikule* stejný vycházejí avšak jiný jméno stejný říkat *partikule* temný/záhadný

玄之又玄眾妙之門

xuán zhī yòu xuán zhòng miào zhī mén

temný/záhadný *partikule* opět temný četný tajemství *partikule* brána

These two spring from the same source but differ in name; this appears as darkness.

Darkness within darkness.

The gate to all mystery.

Je to jak dva kameny v hodů spojené, když říkáme stejně těmto dvěma věcem.

Pojmenováváme přece něco tak rozdílného, i když to má stejný prapůvod!

Kámen táhne kámen, když prosvíští bolas –

není tohle brána, která skrývá mnohé?

Přestože jsme běžný překlad 1. kapitoly Tao te t'ingu dosud popsanými alternativami v interpretaci znaků dosti významně proměnili, pojmu „trvalé udržitelnosti“ jsme se na cestě hermeneutického kruhu v této fázi rozkrývání textu prozatím explicitně nedotkli. Určitou možnost nabídne až rozbor textu ve verzi z náleží v Ma-wang tuej.

Ta se od wangpiovské verze odlišuje několika znaky. Tyto odlišnosti jsou graficky dobře patrné, seřadíme-li sekvence první kapitoly pod sebou v obou verzích (vždy v prvním řádku „verze Wang Pi“ - WB a ve druhém „verze Ma-wang tuej“ - MWD) a označíme barevně (červeně znaky, které jsou odlišné nebo navíc ve verzi Ma-wang tuej oproti verzi Wang Pi, modře znaky vyskytující se pouze ve verzi Wang Pi, t.j. nemající žádnou obdobu ve verzi Ma-wang tuej):

⁸ Skutečně, spojení znaků 玄妙 *xuánmiào* (přičemž druhý znak 妙 *miào* se skládá ze složky 女 *nǚ* + 少 *shǎo* = “žena” + “velmi málo”, resp. “velmi malinké”), které bývá v současné čínštině překládáno jako “hluboký” - “tajemný” - “skrytý” - “nepostižitelný”, implikuje “něco malinkého u ženy, co je hluboko skryté”, tedy “plod”.

⁹ 绳球象形。绳球为一种在长绳或皮条两端系有石块狩猎工具，用来投向猎物（如鹿）以缠绕猎物的腿等外。（Wang 1997, s. 65）

WB 道可道 非常道 名可名 非常名
 MWD 道可道也 非恆道也 名可名也 非恆名也

WB 無名天地之始 有名萬物之母
 MWD 无名萬物之始也 有名萬物之母也

WB 故常無欲 以觀其妙 常有欲 以觀其徼
 MWD 故恆无欲也 以觀亅眇 恆有欲也 以觀亅所噉

WB 此兩者同出而異名同謂之玄 玄之又玄眾妙之門
 MWD 兩者同出 異名同胃 玄之又玄眾眇之門

Použité zkratky:

WB – text Dao De Jingu ve „verzi Wang Pi“

MWD – text Dao De Jingu ve „verzi Ma-wang tuej“

Především ve verzi MWD se důsledně setkáváme se znakem 恆 (恒) *héng* na místech, kde se ve verzi WB vyskytuje znak 常 *cháng*. Oba znaky mají i některé velmi podobné lexikální významy – “stálý“, „trvalý“ aj.; přesto z hlediska původních piktografických složek znak 恆 *héng* evokuje “stálost” spíše ve spojení s naprosto neměnným cyklem měsíce na obloze, tj. mezi fázemi přibývání a ubývání (v písmu na želvích krunýřích a kostech a podobně i v nápisech na bronzích „cestoval“ pouze srpek měsíce 丩 omezený dvěma hranicemi, a to hned ve dvou podobách: ubývající 𠄎 nebo dorůstající 𠄏, tj. ještě bez explicitního uvedení složky srdce 忄; v pečetním písmu jsou již obě složky pospolu 𠄎𠄏), zatímco znak 常 *cháng* odkazuje spíše na určitou společenskou normu či lidský produkt (巾 šátek či prapor stoupající vzhůru jako kouř z okna obydlí 冂, tedy takto: 尚; v archaické čínštině byl pak tento znak přímo výrazem pro „prapor panovníka“, který měl zřejmě stále vlát, asi obdobně jako v naší době například vlaje zástava prezidenta na Bílém domě). V čem by mohl být tento významový posun podstatný?

U znaků 眇 *miǎo* (MWD) a 妙 *miào* (WB) jsou - zdá se - běžně uváděné významové rozdíly podstatnější. U znaku 眇 *miǎo* je uváděný význam “malinkatý, daleký, skrytý” aj.; u znaku 妙 *miào* je uváděný význam “tajemný, úžasný, skvělý” aj. Z hlediska původních piktografických složek znak 眇 *miǎo* poukazuje na něco, co je jen málo vidět, zatímco znak 妙 *miào* implikuje něco malinkatého u ženy. Přitom se nabízí při interpretaci znaku 妙 *miào* logická možnost výkladu i jako “něčeho malinkého u ženy, co je hluboko *skryté*” (plod), čímž dochází k lexikálnímu přiblížení se k významu “skrytý” u znaku 眇 *miǎo*, tj. jako něčeho, co je jen velmi málo viditelné. Přesto i pak je patrný posun v pojetí “skrytosti” jako něčeho ještě velmi malinkatého a proto i úžasného a tajemného u ženy, tak jak je evokováno u znaku 妙 *miào*, nebo jako něčeho, co je očima jen stěží rozpoznatelné tak, jak je evokováno u znaku 眇 *miǎo*. Může být tento významový posun podstatný?

Konečně je tu záměna znaků 噉 *jiào* v MWD a 徼 *jiào* ve WB, přičemž v MWD je znak 噉 ještě uvozen znakem 所 *suǒ*. U znaku 徼 je ve slovnících uváděný význam “být na

obchůzce, chodit kolem hranice” aj.; u znaku 噉 je uváděný význam “řvát, křičet” aj. Z hlediska původních piktografických složek znak 徽 implikuje význam „obcházet kolem světla“, zatímco znak 噉, uvozený znakem 所 *suǒ*, poukazuje na něco, co je „razantně (ústy) osvětlováno“. Zdá se tedy, že lexikální významy obou znaků jsou značně odlišné. Jaké by to mohlo mít důsledky pro alternativy překladu?¹⁰

Pokusme se znovu potočit hermeneutický kruh a přistoupit k textu ve verzi MWD s novou perspektivou. Vypuštění spojení 之玄 *zhī xuán* na konci předposledního řádku takto rozvrženého textu, které mohlo například navozovat atributivní vztahy mezi znakem 玄 *xuán* a celou předchozí přívlastkovou konstrukcí, nás přivádí k potřebě vznést otázku po základních větných členech těchto dvou závěrečných segmentů první kapitoly. Klíčová může být například otázka, kde je nyní vlastně přísudek ve čtvrté a páté sekvenci, a jakou roli může hrát ve větě krátká, ale velmi proslulá sekvence znaků 玄之又玄 *xuán zhī yòu xuán*.¹¹

Je ale tato nominální (případně adjektivní) interpretace znaku 玄 *xuán* v uvedeném spojení a v dané souvislosti tou jedinou možnou? Nabízí se například otázka proč obdobně koncipované spojení 損之又損 *sǔn zhī yòu sǔn* z 48. kapitoly Tao te ťingu nedělá překladatelům problém běžně překládat **slovesnou** konstrukcí typu “zbavovat se opětovně” nebo “oprošťovat se postupně” apod.¹²

Jak bychom pak ale měli slovesně překládat spojení 玄之又玄 *xuán zhī yòu xuán*? Museli bychom nejspíše opustit známé slovníkové významy “temný”, “tajemný”, “hlubina” či “záhada” a obrátit se pro sémantickou inspiraci k těm podobám znaku 玄 *xuán*, které jsou genealogicky zřejmě starší. Pro tento účel si dobře vystačíme již i s podobou znaku 玄 *xuán* známou z pečetního písma 𠄎, t.j. podobou ruky vrhající dva spojené kameny – tedy bolas (srv. Wang 1997). Pokud bychom usilovali o slovesný tvar, pak by spojení 𠄎 𠄎 𠄎 𠄎 doslovně znamenalo “hodit bolas a opět hodit bolas”. Případně “chytit bolasem a opět chytit bolasem”. Tedy i “chopit se něčeho a opět se toho chopit”. Tedy i “uchopit něco a opět to uchopit”. A když “opět uchopit” tak nakonec i třeba “pochopit”.¹³

Nabízí se potom otázka: Čeho bychom se měli znovu a znovu chopit, abychom to konečně uchopili a tedy i pochopili? Odpověď: Že říkáme nastejno 同胃 dvěma věcem 两者, kterým náleží odlišné pojmenování 異名, i když vzešly ze stejného 同出. Toto je brána 門 ke všemu skrytému 眾眇 pro naše oči.¹⁴ A toto je – zdá se – i hlavní poselství první kapitoly Tao te ťingu.

Je-li tomu všemu tak, pak je ale opravdu klíčové rozpoznat a specifikovat odlišnost onoho dvojího 两者, o kterém se tu hovoří. Čím je odlišná vize, kterou lze uvidět 道可道, od té, kterou uvidět nelze? Čím je odlišné jméno, na něž se lze doptat 名可名, od toho, na něž se doptat nelze?

V obou případech můžeme odpovědět jednoduše: tím, že spatří světlo světa. Nebo bychom řekli dnešní mluvou: jsou-li realizovány. Je-li jméno realizováno ve svém novém nositeli (dojde-li k veřejnému pojmenování novorozence), můžeme se tímto jménem na něj

¹⁰ Je ale třeba brát též v úvahu, jak v té době docházelo v Číně k rozvolnění písemné soustavy fonetickým principem, totiž psaní znaků „bez radikálů“, popřípadě „výpůjčkou“ (srv. Zádrapa & Pejčochová 2009, s. 143; Boltz 1994).

¹¹ Toto téměř magicky působící spojení 玄之又玄 ze závěru první kapitoly Tao te ťingu, překládané nejčastěji jako “hlubina všech hlubin” nebo “záhada všech záhad”, ale také třeba jako “tmavší než temné” nebo “tajemnější než tajemné”, se stalo pod označením 玄學 *xuán xué*, tedy “temné učení” nebo “tajemné učení”, mottem a základem učení neotaoistů, v čele s Wang Pim a jeho souputníky a následovníky.

¹² Srv. např. Walley (1997), s. 103: „Subtracting and yet again subtracting“.

¹³ Není krajně pozoruhodné, že obdobnou analogii známe z evropského latinského jazykového prostředí: “capio, capis, capere” – „uchopit, chytit, lapit, obdržet“ a následně italské “capire” – „rozumět“?

¹⁴ Z hlediska syntaxe to vypadá tak, že při této interpretaci rozšířená nominální část 两者同出異名同胃 tvoří rozvinutý podmět, 玄之又玄 přísudek a konečně 眾眇之門 předmět věty.

doptat. Tak jako realizace vize (dojde-li k jejímu zveřejnění, neřku-li uskutečnění) teprve umožní, že o ní lze hovořit.

Problém ovšem je, že toto není vize o kterou jde 非恆道. Autorovi textu jde paradoxně o vizi, kterou nelze uvidět, protože pouze takováto vize je vizí, která **trvale zůstává v srdci** 恆 héng. Epitheton continuity má pro 道 dào přímo bytostný význam. V ostrém protikladu k západnímu způsobu myšlení je tu totiž realizace vize jejím vyprázdněním!

Trvalé udržitelnosti, o které se tu evidentně hovoří, tak není možné docílit jakýmkoliv sebegeniálnějším lidským zásahem do vnějšího světa. **Trvalá udržitelnost je totiž podle textu Lao c' možná pouze v srdci.** Není právě toto onen autentický důvod pro přidržení se zásady 無爲 wú wéi (překládáno např. jako „nezasahování“), která byla pro taoisty tak pověstná?

Zde je v souhrnu prozatímní interpretace **1. kapitoly Tao te ťingu** ve verzi Ma-wang tuej, proklamující tezi o „trvalé udržitelnosti“ v pojetí Starého mistra:

1. O TRVALE UDRŽITELNÉ VIZI

道可道也 非恆道也

**Trvale udržitelná vize,
to není vize, kterou lze uvidět**

名可名也 非恆名也

**tak jako trvale udržitelné jméno
není jméno, na něž se lze doptat**

無名萬物之始也

**Vždyť je-li cokoliv počato,
nemá to jméno**

有名萬物之母也

**Všechno své jméno dostává,
až když to matka začne kojit**

故恆無欲也以觀亅眇

**Proto: když nebudeš po trvale udržitelném dychtit,
pak možná zahlédneš v čem vlastně spočívá;**

恆有欲也以觀亅所噉

**leč když si umaneš, pak jenom zjistíš
to, co se o něm navenek hlásá**

兩者同出異名同胃

**Jsou to dvě věci, které vycházejí ze stejného,
ale i když pojmenovávají něco odlišného,**

my jim přesto říkáme nastejno

玄之又玄眾眇之門

**Tohleto uchopit a postupně i pochopit —
to jsou dveře ke všemu pro naše oči skrytému**

K čemu Starý mistr v 1. kapitole Tao te ťingu ve verzi Ma-wang tuej tedy dochází? Konstatuje, že jediné, co zůstává, je to, co trvale podržíme v srdci. Jinak se dříve či později (ale zpravidla velmi rychle) vyprázdní nejen obsah, ale i jméno (označení) toho, o co nám šlo.

Vizi trvalé udržitelnosti si přitom ale nelze vymoci. Už proto, že dobrat se jí, znamená vstoupit někam, kam přímo nevidíme.

Trvalá udržitelnost není ale nosným tématem jen 1. kapitoly Tao te ťingu. Dokonce se zdá, jako by celý Tao te ťing nebyl v jistém směru vlastně o ničem jiném než o „trvalé udržitelnosti“. Zde jsou jen ve zkratce uvedené příklady ze druhé až deváté kapitoly Tao te ťingu, které na „trvalou udržitelnost“ přímo či nepřímo poukazují.

Ve 2. kapitole se například dovídáme, že **autentický člověk** 聖人, což je ten, kterému o trvale udržitelnou vizi cíleně jde, přivádí na svět něco, co nespočívá primárně v realizaci 居亡爲之事, a právě to má za následek, že autentický člověk **nic neztrácí** 是以弗去也 (podrobněji viz Fellner 2008a, 2010b). Přístup označovaný běžně termínem 亡爲 nebo častěji 無爲 je tak logickým důsledkem již naznačené teze, že realizovaná vize není tou trvale udržitelnou vizí.

Ve 3. kapitole s tímto tématem přímo rezonuje terapie aplikovaná autentickým člověkem 聖人之治, zaměřená proti přemíře lákadel mediálně vyhocené politiky 不尙賢 (Neglorifikujte celebrity!), nadsazené konzumní reklamy 不貴難得之貨 (Nepropagujte věci, jež lze jen těžko získat!) a stále pěstovaného hladu po sexu 不見可欲 (Nevystavujte to, co nabuzuje touhy!): terapie, směřující k eliminování určitých informačních podnětů, protože jediné tehdy se může stát **terapií trvale udržitelnou** 恆使民無知無欲也 (podrobněji viz Fellner 2009, 2010b).

Ve 4. kapitole je zase deklarováno, že vyprázdňená vize 道沖 nemůže nikdy přinést uspokojení 弗盈, a to dokonce ani tehdy, když by snad fungovala 而用之. Vždyť **zdroj trvalosti je uvnitř**, tam, kde byla vize počata 淵呵始万物之宗! 湛呵始或存! Nikoliv venku. Dokonce i její případné fungování je z tohoto pohledu irelevantní (srv. Fellner 2010a).

V 5. kapitole se pak autentický člověk **distancuje od pomíjivosti** všeho tvorstva tím, jak deklaruje, že cíleně nestaví na oněch vztazích, které existují mezi dvěma lidmi 聖人不仁. A v tom následuje nebesa i zemi 天地不仁, které také nejsou účastny na té štvanci neustálého vydávání stále více ze sebe 虛而不屈 動而愈出, což dobře zpodobňují třeba poblázněné dudy a jejich měchy 橐管 (srv. Fellner 2011a).

V 6. kapitole se nehovoří o „trvalé udržitelnosti“ přímo. V protikladu k ní je tu naopak poukázáno na **dočasnou udržitelnost všeho tvorstva**, běžně zakotvenou v pohlavním pudu 谷神, o jehož všeobecném fungování není pochyb 用之不堇 (srv. Fellner 2011c, 2012).

A to jako kontrapunkt k 7. kapitole, která hovoří zcela přímo o stále trvajících nebesích a zemi 天长地久, které se nemusí na rozdíl od všeho ostatního tvorstva stále znovu a znovu samy ze sebe rodit 不自生 a přitom jsou **věčně životadárné** 能长生. Jakým způsobem je ale zachování trvale udržitelného života možné i pro nás, je-li naše lidské tělo pro náš život tak prioritní 身先? To je ta otázka (srv. Fellner 2011c).

V 8. kapitole je vnesen nový rozměr **vykazatelnosti** trvale udržitelné vize přidáním atributu „**požehnaného**“ 善 - jako něčeho, co je její trvalou přidanou hodnotou. A to bez ohledu na to, chtě-li by to kdokoliv jakkoliv problematizovat, tak jak to lidé i běžně činí v případě vody 而有争居众人之所亚, která je přece rovněž požehnána svým užitkem pro všechny 水善利万物 (srv. Fellner 2011c).

V 9. kapitole je pak otevřeně konstatováno, že naše tělo stejně nakonec sejde 身退, a to prostě proto, že taková je **vize Nebes** 天之道¹⁵. Což nás v naší touze po trvalé udržitelnosti snáší přímo z nebe na zem. Ale nelze-li ji v rukou udržet, jak může být pro nás vlastně trvale

¹⁵ Otázka „vize Nebes“ je dále v Tao te ťingu neobyčejně otevřeně pojednána v 16. kapitole, kde je koncentrována kolem pojmu „znovu-navrácení se“ 復 fù (podrobněji srv. Fellner 2012b).

udržitelná? Čímž se ovšem vracíme znovu k tématu otevřenému hned v 1. kapitole (srv. Fellner 2011c).

Z předloženého vyplývá, že ani v jedné z prvních devíti kapitol Tao te ťingu, vybraných k ilustraci našeho zadání, není téma „trvalé udržitelnosti“ nikterak zanedbatelné.

Naopak! V pojetí Starého mistra je toto téma naprosto stěžejní, a to bez ohledu na to, je-li „trvalá udržitelnost“ explicitně vyjádřena. Její autenticita je ale v Tao te ťingu vždy velmi niterná.

Ale copak by vzdělávání pro trvale udržitelný život, jehož význam byl jenom podtržen vyhlášením současné dekády ze strany OSN dekádou vzdělávání pro udržitelný rozvoj, nemělo zachovávat i tento svůj *niterný* rozměr?

Zda je ale trvalá udržitelnost z pohledu Starého mistra spíše svou parafrází (což někteří současní kritici určitě namítnou) nebo naopak *tou jedinečnou udržitelnou trvalou udržitelností*, na to si každý zainteresovaný musí najít svou odpověď sám.

Starý mistr rozhodně odmítal být v tomto „polopatický“. A nejen v tomto.

LITERATURA

Bellassen, Joël; Zhang, Pengpeng. 1997. *A key to Chinese speech and writing*. Beijing: Sinolingua Beijing, 1997. ISBN 7-80052-507-4.

Boltz, William G. 1994. *The origin and early development of the Chinese writing system*. American Oriental Series, vol. 78. New Haven: American Oriental Society. ISBN 0-940490-18-8.

Čarnogurská, Marina. 2009. *Lao c' a proces vzniku Tao Te ťingu*. Bratislava: Veda, 2009. ISBN 978-80-224-1066-3.

Fellner, Rostislav. 2005a. Usage of the genealogical and contextual approach in teaching Chinese character script and in translating the oldest Chinese literature: „Dao De Jing“ case study. In *New Perspectives in Cognitive and Intercultural Learning: from Preschool Education to Information Society*, ed. Fellner R. Proc. Int. Conf., June 2005, Svatý Jan pod Skalou & Praha. *Fragmenta Ioannea Collecta*, Suppl. 2005, p. 71-84H.

Fellner, Rostislav. 2005b. Využití genealogického a kontextuálního přístupu při výuce čínského znakového písma a při překládání nejstarší čínské literatury: příklad Tao te ťingu. *Fragmenta Ioannea Collecta*, 2005, vol. 4, p 5-26.

Fellner, Rostislav. 2007. Nový překlad Starého mistra: Tao te ťing - kapitola 1. *Fragmenta Ioannea Collecta*, 2007, vol. 6, p. 103-138.

Fellner, Rostislav. 2008a. Nový překlad Starého mistra: Tao te ťing - kapitola 2. *Fragmenta Ioannea Collecta*, 2008, vol. 8, p. 131-167.

Fellner Rostislav. 2008b. Hermeneutika uzavřená ve znacích Dao De Jingu. In *Sborník ke konferenci II. výroční konference českých a slovenských sinologů*, Univerzita Karlova v Praze, 28.-29.11.2008, Praha, p. 9, 2008.

Fellner, Rostislav. 2009. Nový překlad Starého mistra: Tao te ťing - kapitola 3. *Fragmenta Ioannea Collecta*, 2009, vol. 10, p. 71-91.

Fellner, Rostislav. 2010a. Nový překlad Starého mistra: Tao te ťing - kapitola 4. *Fragmenta Ioannea Collecta*, 2010, vol. 12, p. 83-102.

Fellner, Rostislav. 2010b. Sémantická interpretace konstitutivních složek čínských znaků v kontextu hermeneutického rozkrývání obsahu Tao te ťingu. I. Témata otevřená v kapitolách 1 – 3. In *Education & Sustainable Life, New Perspectives in Cognitive, Environmental and Intercultural Learning: from Preschool Education to Information Society II*, ed. Fellner R. & Novotný D. D. Proc. Int. Conf., June 2010, Svatý Jan pod Skalou & Praha. *Fragmenta Ioannea Collecta*, Suppl. 2010/3, p. 261-308.

Fellner, Rostislav. 2011a. Nový překlad Starého mistra: Tao te ťing - kapitola 5. *Fragmenta Ioannea Collecta*, 2011, vol. 14, p. 35-56.

Fellner, Rostislav. 2011b. Byla idea opětného narození již součástí představ obsažených v Tao te ťingu? – Případ 16. kapitoly Tao te ťingu. (Has the rebirth idea been a part of conceptions contained in Dao De Jing? – Dao De Jing, Chapter 16, case study), 5. výroční česko-slovenská sinologická konference, Masarykova univerzita Brno, 4.-5.11.2011, Brno (<http://www.phil.muni.cz/plonedata/wksc/abstrakty/Fellner.html>).

Fellner, Rostislav. 2011c. Sémantická interpretace konstitutivních složek čínských znaků v kontextu hermeneutického rozkrývání obsahu Tao te ťingu. I. Témata otevřená v kapitolách 4 – 9. In New Questions on the Old Master: Does Dao De Jing need to be re-interpreted? 1 & 2, ed. Fellner R. & Novotný D. D. Proc. Int. Symp., December 2011, Svatý Jan pod Skalou. *Fragmenta Ioannea Collecta*, Suppl. 2011 (in prep.).

Fellner, Rostislav. 2012. Nový překlad Starého mistra: Tao te ťing - kapitola 6. *Fragmenta Ioannea Collecta*, 2012, vol. 16 (in prep.).

Feng, Gia-fu & English, Jane, 1972. *Lao Tzu: Tao Te Ching*. New York: Vintage Books, 1972. ISBN 039471833X.

Harbaugh, Rick. 1998. „*Zhong Wen Zi Pu*“ 中文字谱 - „*Han Ying Zi Yuan Zi Dian*“ 漢英字源字典, *Chinese characters. A genealogy and dictionary*. New Haven : Far Eastern Publications, Yale University & Taipei: Han Lu Book & Publishing Co., 1998. ISBN 0-966-0750-0-5.

Klaus, Hilmar. 2009. *The Tao of Wisdom. 老子 Lǎozǐ – 道德經 Dàodéjīng*. Aachen: Druck & Verlagshaus Mainz GmbH, 2009. ISBN 10: 3-8107-0055-X; ISBN 13: 978-3-8107-0055-1.

Li, Leyi. 1993. *Tracing the roots of Chinese characters: 500 cases*. Beijing: Beijing Language and Culture University Press, 1994. ISBN 7-5619-0204-2/H.149.

Lynn, Richard John. 1999. *The Classic of the Way and Virtue: A New Translation of the Tao-Te Ching of Laozi As Interpreted by Wang Bi*. New York: Columbia University Press, 1999.

Sears, Richard. 2010. *Chinese Etymology*. See: <http://www.chineseetymology.org/CharacterASP/EtymologyHome.aspx>.

Waley, Artur. 1934. *The Way and Its Power: A Study of the Tao Te Ching and its Place in Chinese Thought*. London: Allen & Unwin, 1934.

Waley, Arthur. 1997. *Lao Tzu. Tao Te Ching*. 北京：外语教学与研究出版社出版发行. 1998. ISBN 7-5600-1372-4.

Wang, Hongyuan. 1997. „*Han Zi Zi Yuan Ru Men*“ 漢字字源入門 - *The origins of Chinese characters*. Beijing: Sinolingua Beijing, 1997. ISBN 7-80052-243-1.

Zhang, Yuan. 2010. A Study on the problems of English translation of “Tao Te Ching”: opening sentence analysis. In Education & Sustainable Life, New Perspectives in Cognitive, Environmental and Intercultural Learning: from Preschool Education to Information Society II., ed. Fellner R. & Novotný D.D. Proc. Int. Conf., June 2010, Svatý Jan pod Skalou & Praha. *Fragmenta Ioannea Collecta*, Suppl. 2010/3, p. 243-253.